

СОВРЕМЕННОСТЬ

1

Ранко МЛАДЕНОСКИ

ЗА ЖИВОТО ДЕЛО НА ДИМИТАР МИТРЕВ

*Навраќање кон книгата: Димитар Митрев, живо дело, Избор
приредување и предговор Катница Кулавакова, „Гурѓа“, Скопје, 2004*

Во оваа шеста година од третиов милениум се навршуваат точно триесет години од смртта на Димитар Митрев, еден од членовите на Македонскиот литературен кружок во Софија во 1938, основоположник на современата македонска книжевна критика кој е, исто така, и еден од основачите на најстарото книжевно списание кај нас „Современост“ и негов безмалку дведецениски главен и одговорен уредник. Со навраќањето кон книгата „Димитар Митрев, живо дело“ која беше публикувана во 2004 година приложуваме еден скроман пригоден текст во одбележувањето на трите децении од смртта на Митрев чиешто дело, како што потенцира академик Катница Кулавакова во предговорот кон книгата, заслужува да се чита повторно, да се протолкува од современ аспект, да се преоцени и да се даде суд за неговиот придонес во развојот на македонската книжевно-критичка мисла, односно во профилирањето на македонската култура и на нејзините вредности. Во таа смисла се и зборовите на Блаже Конески кој за Димитар Митрев ќе истакне дека тој „по својот позив на критичар беше повикан да го расчистува теренот за еден нов дух на хуманистичка акција и посебно да ги осветлува патиштата на нашиот литературен процес, а по својата голема дарба на публицист и полемичар да се искажува речито за судбината на македонскиот народ, да го објаснува неговото минато, да ја брани неговата сегашнина и да мисли за неговиот натамошен развој“.

Покрај другите содржини, во книгата е дадена и една куса биографија на Димитар Митрев од чии редови ги извлекуваме поважните сегменти. Животописот на Димитар Митрев вели дека тој е роден на 14.10. 1919 година во Деде Агач, Егејска Македонија во семејството на Анастас и Софија. Татко му Анастас, кој потекнува од охридското село Завој, бил учесник во Младотурската револуција и соработник на Јане Сандански, Ѓорче Петров и на други претставници на македонската левица пред Втората светска војна, а мајката Софија, по потекло од кукушкиот крај во Егејска Македонија, била учителка и имала уметничка дарба да ткае различни видови македонски килими, покривки и таписерии. Основното училиште и прогимназијата Димитар Митрев ги завршил во Трговиште, Бугарија. Со гимназиско образование се стекнал во Шумен по што се запишува на студии по право во Софија. Во 1938 година, како што наведува Кулавакова, учествува во формирањето на Македонскиот литературен кружок во Софија заедно со Никола Јонков Вапцаров, Антон Попов, Коле Неделковски, Ѓорѓи Абациев, Михаил Сматракалев и други. Во Македонија доаѓа во 1944 година со бригадата „Гоце Делчев“ и почнува да работи во агитпропот на Брегалничко-струмичкиот корпус, а го уредува и весникот „Брегалнички глас“. Во декември 1944 година се преселува во Скопје и работи како уредник на Културната рубрика во „Нова Македонија“. Во Скопје го

завршува Филозофскиот факултет на Групата по филозофија, а во Белград ја завршува Новинарската школа. Во 1949 година е избран за предавач по предметот Теорија на литературата при Катедрата за историја на книжевноста на народите на СФРЈ на тогашниот Филозофски факултет во Скопје. Во 1959 е избран за редовен професор по истиот предмет и неговите предавања и семинари, како што напоменува Кулавакова, се посетени од студентите и се сметаат за културен, а не само за наставен и образовен чин во поновата македонска историја. Митрев се занимавал со уредувачка работа во различни весници и списанија како што се „Брегалнички глас“, „Единство“, „Нова Македонија“, „Нов ден“ и „Современост“. Бил помошник-директор на Радио Скопје, декан на Филозофскиот факултет, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, еден од основоположниците и претседател на Друштвото на писателите на Македонија во неколку наврати, член на МАНУ од 1967 година, претседател на Сојузот на славистите на Југославија и член на бројни редакции, жири-комисии и слично. Во 1965 година во Париз одржал циклус предавања за македонската литература на XIX и XX век пред француски и други странски слависти. Митрев почнал да објавува книжевно-критички и книжевно-историски текстови уште во 1937 година во Бугарија, а таа активност ја продолжил и по доаѓањето во Македонија од што произлегле бројни рецензии, критики, огледи, интерпретации, полемики, есеи и слични текстови кои биле објавувани во македонската периодика, но и во периодиката на другите тогашни југословенски републики. Во 1970 година, по повод 30-годишнината од неговата книжевно-научна и критичарска дејност, во Скопје се објавени неговите Избрани дела во седум тома. Димитар Митрев почина на 24.02. 1976 година во Охрид. Неговото капитално дело остави длабоки траги во македонската култура воопшто.

Токму во чест на тоа негово капитално дело, во 2004 година излезе од печат книгата „Димитар Митрев, живо дело“ која се состои од неколку сегменти: Песната „Нашинска (II)“ од Гане Тодоровски посветена на Димитар Митрев; Предговор на приредувачот, академик Катица Кулавакова; текстови од Митрев класифицирани во три поглавја: „Критика на критиката“, „Критиката како теорија“ и „Критиката како интерпретација“; Речник на специфични термини; Биографија на Митрев; Ликовни прилози за Митрев; Селективна библиографија на објавените трудови на академик Димитар Митрев подготвена од Лилјана Ристевска.

Во предговорот кон изданието Кулавакова потенцира дека во книгата се поместени текстови од Митрев кои се однесуваат на неговата книжевно-критичка дејност со теориски импликации, односно дека при приредувањето на книгата таа се определила за концепција која „ќе долови систем во неговото творештво посветено на книжевноста и на дисциплините кои се занимаваат со промислување на книжевното творештво: критиката, теоријата, полемиката, интерпретацијата“. Се разбира дека во едно вакво издание со просторно ограничување ни оддалеку не може да се даде целосна слика за обемот дело на Димитар Митрев и токму затоа во предговорот Кулавакова нагласува: „Време е 'иднината' и македонската култура да му возвратат на Митрев на тој начин што ќе се осмисли едно критичко издание на делата на Митрев, со сите нишани што ги подразбира таквото издание: (1) почнувајќи од интердисциплинарниот карактер на изданието па, во таа смисла, и на редакцијата која истото би го подготвила, (2) уважувајќи ги и усогласувајќи ги стандардите на една критичка и промислена класификација, хронологизација и коментирање на бројните текстови на Митрев од различна жанровска/дискурзивна провиниенција и (3)

завршувајќи со прецизен и критички приказ на неговите биографски и библиографски единици“. Во овој предговор Ќулавкова се осврнува на значењето на делото на Митрев за македонската културна историја и, покрај биографските податоци, дава сведоштва од негови современици како што се Харалампие Поленаковиќ и Блаже Конески по што неизбежно ќе се осврне на познатиот судир меѓу реалистите и модернистите во кој Митрев учествува како предводник на страната на првите, за да заврши со заклучокот дека Димитар Митрев спаѓа во редот на големите критичари кои дале свој бележит историски придонес во толкувањето и на прашањата и на можните одговори.

Во првото поглавје на книгава со наслов „Критика на критиката“ се поместени пет текстови на Митрев: „Критиката помеѓу две димензии“, „За односот спрема критиката“, „За некои битности на нашиот уметнички критериум“, „Литературната ситуација денес“ и „Социјалната литература како поетика“. „Критиката помеѓу две димензии“ е студија во која се засегнува прашањето за карактерот на критиката - дали таа е наука или, пак, творечко-интуитивна објава. Според елаборациите на Митрев, на критиката не може да ѝ се одрече ниту едното, ниту другото. Во таа смисла тој е дециден: „Ако застанеме само на една страна, критиката нема да биде книжевна, а ако застанеме само на другата - нема да биде критика. Затоа нашиот став е дијалектичко-синтетичен здружувајќи ја во органска целина и научната и творечката димензија, со целосно запазување на сувереноста на критичарскиот индивидуалитет. Крајниот заклучок води кон интегралната личност на критичарот како најбитен фактор за целосната сугестивност на двете неизбежни димензии“. Во освртот со наслов „За односот спрема критиката“ Митрев го отвора прашањето за неопходноста од

критика на критиката, но и прашањето за односот на писателите кон онаа критика која не е „пофалбена“ за нивните дела. Според Митрев, станува збор за автори кои не успеале да изградат еден повисок степен на уметничка реализација во нивните книжевни дела, па затоа вината не ја бараат во себе, ами во критиката. Во тој контекст овде Митрев го отвора и прашањето за објективноста на оценката, односно за објективноста на критиката. И критичарот е жив човек, вели Митрев, и сосема е оправдан ставот дека од него не смее и не може да се бара бестрасна објективност и ладна расудливост. Во тој стил авторот продолжува со своите размислувања за критиката и во текстот со наслов „За некои битности на нашиот уметнички критериум“ каде се загатнува прашањето за мошне задоцнетото и непродуктивно „имитирање“ или земање модели во македонската литература од веќе изминати стилски формации како што се кубизмот, надреализмот, симболизмот и слично. Митрев потенцира дека секој автор мора во себе да го има усетот за оригиналното, за индивидуалното, односно за сопственото за да не стане роб на некакви дамнешни книжевно-творечки модели. Се разбира, Митрев е свесен за влијанието од традицијата и за него тоа не само што не е спорно, ами е и ефективно. Но, слепото земање целосни готови клишеа за Митрев е знак за неталентираност и за неснаодливост во рамките на книжевното творештво. Тој е и против онаа публицистика во стихови во која поезијата не се пишува и не се доживува од авторот, туку едноставно се технифицира и се создава, како што вели тој, „проспект во стихови“. Во студијата со наслов „Литературната ситуација денес“ (се мисли на 1963 година кога бил одржан и разговор за актуелни литературни проблеми по иницијатива на редакцијата на „Современост“) е сосема очигледен оној карактеристичен полемизирачки стил на Митрев со кој се

бранат сопствените стојалишта во рамките на оној познат конфликт во нашата литература меѓу реалистите од една и модернистите од друга страна. Во овој полемичен говор Митрев зборува за односот меѓу рационалното и ирационалното во книжевното творештво, за ангажираноста на книжевноста, за (не)конзервативноста и слични прашања кои биле актуелни во времето на книжевниот конфликт. Во „Социјалната литература како поетика“ Митрев елаборира едно единствено прашање - дали социјалната литература би можела да се детерминира како посебен книжевен правец, односно како засебна литературна стилска формација.

Во второто поглавје кое го носи насловот „Критиката како теорија“ приредувачот Кулавакова сместила четири студии на Димитар Митрев: „Околу критериумот за интимната лирика“, „Поетско соопштување без дилеми“, „Поезијата како активно хуманизирање“ и „Од себе кон другите“. Во првиот текст Митрев застанува во одбрана на интимната лирика на Ацо Шопов во збирката „Стихови за маката и радоста“, односно ги негира тврдењата во една рецензија во „Млада литература“ дека стиховите во збирката биле исполнети со песимизам. Овој атак врз стиховите на Шопов, Митрев го детерминира како атак воопшто врз (односно против) интимната лирика. Студијата „Поетско соопштување без дилеми“ претставува теориска елаборација во која доминира прашањето за метафората, односно за „заразата“ која ја зафатила македонската книжевна критика која во тој период (крајот на шеесеттите години од XX век) бил „опседната“ од епидемијата на метафората. Тргувајќи од ваквата теза, Митрев во детали ги образлага книжевно-теориските аспекти на поимот метафора, заклучувајќи дека таа не смее да биде технификаторска, односно поетите треба да се свртат и да ја бараат метафората во секојдневниот

говорен меѓучовечки контакт за да не мораат секогаш механички да конструираат неуспешни метафори. Кон проблематиката на ангажираноста на поезијата (па и на литературата воопшто), Митрев повторно се навраќа во освртот со наслов „Поезијата како активно хуманизирање“. Спорен него, за поезијата може да се зборува дури и во една поодредена смисла на ангажирањето, односно во социјално-активистичката поента на ангажирањето. Како аргумент, тој го нуди податокот дека поезијата знаела да биде и бојно оружје, но како што потенцира Митрев, без какви било посредништво. Во таа смисла, тој заклучува дека „поезијата на совремието треба да истрае во битката за придвижување на човекот кон посоката на неговото целосно очовечување“. Во „Од себе кон другите“ Митрев зборува за верноста на поетот, пред сè, кон себеси, но и за неговата одговорност кон рецепиентот, односно кон читателот. Во оваа студија Митрев го поставува читателот на еден мошне висок пиедестал потенцирајќи дека кое и да е уметничко (во таа смисла и книжевно, па и поетско) дело својата крајна форма и своето крајно значење го добива токму во оној процес на неговата рецепција од страна на читателската публика. Митрев најостро ги критикува оние автори кои во својата самобендисаност го забораваат читателот како мошне значајна алка во системот на книжевно-уметничката комуникација.

Како составни делови на третото поглавје со наслов „Критиката како интерпретација“ се јавуваат три дескриптивно-критички студии на Митрев: „Оглед кон поезијата на Блаже Конески“, „Сказание од искони“ и „Поезија на трајни вредности“. За Блаже Конески како поет Митрев ќе потенцира дека е тој „една разнострано јарка творечка индивидуалност, една потполно суверена творечка личност“. Осврнувајќи се кон поетската збирка „Евангелие по Итар Пејо“

на Славко Јаневски, Митрев ја анализира првата песна со наслов „Сказание од искони“ за која вели дека „ги разлистува со крв обогрените страници на нашата народна повест од искона до времето на денешните вселенски изгледи“. Во врска со поетската збирка „Слеј се со тишината“ од Шопов, Митрев ќе повтори дека „двете последни збирки на Ацо Шопов се поставуваат како разделна линија во неговиот поетски опус. (...): поетот станал, се преобразил во изразит носител на интимните мотиви во нашата лирика, откако бил таков носител на нејзините социјално-патриотски мотиви“.

Кон оваа книга е приложен и еден „Речник на специфични термини“ за чија неопходност приредувачот, академик Катица Ќулавкова, вели: „Во лексиката на Димитар Митрев наидуваме на денес невообичаени, нему својствени термини. Станува збор за стилски, не толку за граматички отстапки, за архаизми, за неологизми, за дијалектизми, за заемки, за бележити места и привиди на грешки од гледна точка на стандардите на современиот македонски јазик“. Овој „Речник“ во голема мера го олеснува читањето на одредени нејасни места во текстовите на Димитар Митрев. Како прилози се нудат и други информативни куси текстови како што се биографијата, библиографијата, но и ликовните прилози од кои би ја истакнале онаа позната карикатура на Василие Поповиќ - Цицо во која Митрев е насликан како ги јаде книгите (поради неговите негативни критики за повеќе изданија во нашата тогашна литература). Сосема накусо кажано, ова е книга која прикажува еден мошне значаен дел од активноста на Митрев и која на академик Ќулавкова ѝ е мошне солиден аргумент за нејзиното тврдење

дека е време иднината и македонската култура „да му возвратат на Митрев на тој начин што ќе се осмисли едно критичко издание на делата на Митрев, со сите нишани што ги подразбира таквото издание“.

Ете тоа е во основа и во најкуси црти содржината на оваа книга посветена на живото дело на Димитар Митрев. Се разбира, ние овде ни оддалеку немаме намера од Митрев да правиме некаков „литературно-критички светец“, или пак да тврдиме дека секоја негова напишана буква „злато вреди“, или (ни на крај памет не ни паѓа!) да тврдиме дека сè што напиша Митрев, секоја негова реченица е точна и е така и само така. Не, напротив. Величината на Димитар Митрев ја гледаме во неговата дарба да го согледа проблемите и секогаш да ги раздвижи работите за да се оди напред, за да се напредува. Тоа се согледува најдобро во онаа веќе спомнатата конфликтна ситуација во македонската книжевна критика меѓу реалистите и модернистите во која Митрев (се разбира и многу други од двете страни) даде несомнено огромен придонес со отвореното зборување за проблемите. Факт е дека таа книжевна конфронтација во голема мера го забрза развојот на нашата современа, повоена литература. Димитар Митрев е, се разбира, меѓу најзаслужните за тој забрзан развој на нашата книжевност, но и на нашата книжевно-критичка мисла, особено и најмногу преку списанието „Современост“, зашто без неговото остро полемично перо (како и без многумина други како него) нашата книжевност немаше да биде тоа што таа е денес - зрела национална литература која со џиновски чекори граби напред кон иднината и надвор кон светот.